



Denne søgbare PDF-fil er downloadet fra min personlige hjemmeside www.ronlev.dk.

Det er tilladt at dele PDF-filen med andre, da der ikke er ophavsret til titlen.

Besøg www.ronlev.dk. Måske er der andre af mine flere tusinde artikler og scannede bøger, der har interesse.

Mange venlige hilsener

Claus Rønlev

P. H. GEJEL

AF EGVAD SOGNS
HISTORIE



- TRYKT I TARM BOGTRYKKERI -

1940

Egvad Sogns Naturforhold.

DETTE Sogn omfatter egentlig to særskilte Hoveddele: først Tarm med Krages, Bisgaard, Kirkegaard og Tarm Vandmølle, der tilsammen udgør den nordlige Halvdel af Sognet, og saa Foersum By med Græsbøl og Brosbøl o.s.v., der udgør den sydlige Halvdel.

Der er dog fra Naturens Side en meget betydelig Forskel paa de to Jordbundsforhold, idet den nordlige Del hører til Fladelandet „S. Omme Fladen” — medens den sydlige Del — Foersum m. m. — hører til Aadum—Varde Knuden, en af de saakaldte „Bakkeøer”. Paa Fladerne bestaar Overlaget hovedsagelig af Sand med mange Smaasten, mens Underlaget oftest bestaar af et tynder eller tykkere Lag oftest bestaar af et tyndere eller tykkere Lag der dog, naar det bliver brudt og kommer under Luftens Paavirkning, ikke er ufrugtbar.

Bakkeøerne derimod har mer eller mindre muldrig Overflade, ogsaa ret Stenrig, men ofte med Ler- eller Mergelunderlag og tit med Forsteninger eller Skeletdele af Fortidens Dyrearter. Dette er særlig ogsaa iagttaget ved Gravning af Ler ved Foersum Teglværk, hvor

der ofte er funden mægtige Dyreknogler, ja, hele Skeletter. Ogsaa mange Mergellejer er der i Foersum By; Mergel er jo kalkblandet Ler. Højdedragene fortsætter sig gennem Foersum og Østergaards Hede over Brosbøl, Varisbøl og Lønborg Hede, indtil de ender brat i Bøel Bakke og danner ved Lønborg Kirke et „Forbjerg“ med brat Fald mod Vest, bestaaende hovedsagelig af Grus og større eller mindre Sten, en Endemoræne fra Istiden, og hvorfra man har vid Udsigt ud til Fjorden og over den store Engstrækning til Stauning, Dejbjerg o. s. v. Naa, men det var jo ikke Geologi, jeg skulde fortælle, jeg skal straks komme ned igen, og forsøge at tegne et lille Billede, nogenlunde tro, af: Foersum By i ældre og nyere Tid.

Den er, om man saa maa sige, en egen, mere selvstændig Del af Egvad Sogn, idet den har sin Mølle, Snedkeri, Købmand og Elektricitetsværk. Den havde oprindelig i Forhold til sin store Udstrækning af Jord, forholdsvis faa Indbyggere. Byen er af Naturen delt i to Hoveddele: „Nørrebyen“ nord for Møllebækken, og „Sønderbyen“ syd derfor. „Nørrebyen“ bestod oprindelig af 6 Gaarde og 5 mindre Ejendomme. I „Sønderbyen“ var der 4 Gaarde og 2 a 3 mindre Ejendomme; men i denne Bydel er der foregaaet en meget stærk Udstykning,

særlig fra Møllen, og fra den østligste Gaard, Morten Jensens. Foersum Mølle har gennem Aarhundreder været i samme Slægts Eje fra Fader til Søn. En tidligere Ejer — „gammel Jens Møl“ — gjorde sig særlig fortjent ved sit store Opdyrkningsarbejde og Plantningsar-



Foersum Møllegaard.

bejde, hvorfor han ved dette Aarhundredes Begyndelse fik tilkendt Landhusholdningsselskabets Sølvbæger.

Han har ogsaa ladet opføre 2 nye Gaarde paa Ejendommen til Børnene, han overlod saa Møllen til sin ældste Søn, Peder Jensen — „Pæ Møl“ — der ogsaa udskilte og byggede

en ny Gaard — „Mølgaard“ — til sin Datter, og da Mølleriet paa Grund af de mange Husmøller tog betydeligt af, fik han — for at udnytte Vandkraften — anlagt et Elektricitetsværk, hvorfra Byen forsynedes med Strøm; senere blev der anlagt et nyt Værk; men Møllen leverer stadig en Del Strøm.

Ved P. Jensens Død overtog hans eneste Søn — „ung Jens Møl“ — det hele, men solgte kort Tid efter Møllen til en fremmed. Kort efter købte dog Dattersønnen Møllen, saa nu bliver den nok i Slægtens Eje. Den østligste af de gamle Gaarde har, som før nævnt, gennem flere Led tilhørt den gamle Slægt, Mortensen. Gaarden er i Tidens Løb blevet meget udstykket, f. Eks. den Gaard, der nu ejes af Klaus I. Klausen, er skilt ud derfra til en Søn, Kr. Mortensen. Senere har den haft flere Ejere, hvoraf Thomas S. Brosbøl havde den i lang Tid. En ældre Broder, Jens Mortensen, fik den gamle Fødegaard, hvor han og hans Hustru, Ane Kirstine, opdrog en stor og dygtig Børneflokk. Gaarden brændte ved Lynnedslag i 1879.

To af Sønnenne bor i Foersum, Jens Mortensen, der har en Parcel fra Gaarden, og M. Mortensen, der har Ejendommen paa Hjørnet af Ølgodvej og Møllevej; han er gift med en Datter, Maren, fra Varrisbøl. En af J. Morten-

sens Døtre, Katrine, er gift med Konsulent Gejl Hansen, St. Hedinge.

De øvrige af Jens Mortensens Børn er draget ud til forskellige Sider. De fleste er døde.

I Nørrebyen er det særlig „Foersum Vestergaard“, der er blevet udstykket. Gaarden har,



Foersum Vestergaard.

ligesom Møllen, været i samme Slægts Eje, Slægten Bertelsen, gennem flere Slægtled, indtil den sidste Ejer, Kr. Bertelsen, solgte den i 1917. Han havde dog faaet bygget to Gaarde, hvor nu en Søn og en Datter bor. Den ældste Søn, Bertel, har siden været paa Tyslotte Forsøgsstation, og den ældste Datter, Anne Maria, har i mange Aar været Lærerinde,

i Foersum i 19 Aar og i Tarm en Aarrække. Nu bor hun i Tarm. Den yngste Datter er gift med Murer Hansen i Tarm. Vest for denne Gaard ligger to mindre Ejendomme, den første ejedes i mange Aar af den dygtige Snedker Iver Madsen, og tidligere af Smed „gl. Morten Jøssen“, som senere flyttede til Tarm.

Den næste Ejendom var i 34 Aar i under-
tegnedes Besiddelse.

Jeg var Lærer i Foersum i 40 Aar, indtil jeg søgte Afsked i 1918. Vesten for laa et lille Hus, hvor Kr. Rækker boede, indtil Huset faldt sammen. Han var Tækkemand og Skomager. Ved Siden af Skolen ligger Lærerboligen, opført i 1913, da jeg solgte min private Ejendom.

Lige overfor ligger ogsaa en gammel Slægtsgaard, der nu ejes af Søren Kristensen; den har været i Familiens Eje mindst gennem fire Slægtled. Den forrige Ejer, Kr. Jensen solgte det Stykke Jord, hvorpaa nu Gaarden „Birkmose“ ligger. Længst mod Øst, lige ved Engsiden, ligger en Gaard, der i sin Tid blev købt af „gl. Niels Brænder“, der i mange Aar var Brændevinsbrænder i Tarm Mølle. Efter ham overtog Sønnen, „Peder Brænder“, Gaarden, der nu ejes af dennes Søn Niels Nielsen. En af gl. Niels Brænders Døtre, Karen Kirstine, var gift med Jens Akselsen, Foersum, en anden, Ingeborg, var gift med

S. Karl Hansen, Aadum, og en tredie, Line, var gift med Peder Kjelstrup, Aadum. Vest for Foersum — paa Tarm søndre Hede — ligger Teglværket og Knud Nielsens Gaard. Teglværket er først oprettet af Niels Knudsen, der solgte det til Albert Kristensen, der fik det



Søren Christensens Gaard i Foersum.

i rigtig Gang med Dampmaskine o. s. v., og nu drives det af Sønnen Mads Kristensen, der yderligere har udvidet og moderniseret det.

Vest for Teglværket, lige op til Landevejen, ligger, eller laa, den kendte gamle Gaard „Græsbøl”. Den laa med Stuehuset langs med Vejen, og foran det lange Stuehus var sat en

Række høje tilhugne Sten forbundne med Jernlænker, hvortil „Studetrækkerne“ kunde fastbinde Dyrene, mens de fik en Givt Hø, og Trækkerne selv kunde faa en Dram og et Krus Øl til sin Mad, ligesom kørende kunde binde Spandet, mens Hestene fik Hakkelse og Hævre i „æ Sætkrøv“! For en Del Aar siden brændte den gamle Gaard, og blev opført med Stuehuset mod Syd. Der er senere bygget mindre Ejendomme paa Søndermarken.

Ca. 3 km længere sydpaa ligger den gamle, kendte Landevejskro „Brosbøl“, der dog ikke mere er Kro, idet den tillige med Lyne, Bomhuset i Skjern og Røbjerg i Dejbjerg tilligemed flere, mistede deres Bevillinger for en Aarrække siden. Brosbøl Kro er af en tidligere Ejer, „Søren Brosbøl“, opført paa sin nuværende Plads, da Landevejen i 50erne i forrige Aarhundrede blev anlagt. Tidligere, da Landevejen gik med sine mærkelige „Slangebugtninger“ — som endnu kan ses mange Steder — fra Ribe til Holstebro, laa Brosbøl Kro lidt nede mod Øst, hvor Pladsen endnu ses ved Engsiden. Ca. 1 km Syd for Brosbøl er den ret dybe og skumle „Norendal“*) en dyb Sænkning, omgivet paa tre Sider af stejle Hedebanker og mod Øst af en dengang betydelig Egeskov, hvorfra efter sigende Egetømmeret i Lønborg Kirke er taget. I denne Dal og i Bros-

bøl Kro skal i ældre Tider være udspillet forskellige Dramaer, hvoraf jeg skal fortælle et Par. I min Drengetid — i Midten af 50erne — fortælles, at for ca. 100 Aar siden, var en Kræmmer bleven myrdet og udplyndret i „Norendal“, og hans Hest kom med tom Sadel til



Jens Chr. Akselsens Gaard i Foersum.

Brosbøl Kro, hvor den var vant til at være indstaldet. For et Par Aar siden fandt et Par Grusgravere i Bakkeskrænten ved „Norendal“ et Skelet af en voksen Mand. Der blev straks gisnet paa, at det vist var den myrdede Kræmmer, der var funden, hvad det maaske ogsaa var. En anden Historie fra samme Tid lød saa-

ledes: En Aften var der mødtes tre Mænd i Brosbøl Kro, der alle vilde overnatte der, en Hestehandler og to Kræmmere. De fordrev Tiden med at spille Kort. Under Spillet kom saa en fjerde Mand ind, en stor, svær Mand med kulsort Haar og Fuldskæg. Da han havde set paa Spillet en Tid, spurgte han, om han maatte spille med, hvad de ogsaa gik ind paa. Men hvordan de end gav Kort, delte dem ud eller spillede, den fremmede vandt stadig.

Saa hen paa Natten --- de havde begyndt at tale om at holde op og gaa i Seng — tabte en af Kræmmerne et Kort paa Gulvet, han tog saa Lyset fra Bordet for at finde Kortet, men til sin store Forskrækkelse saa han, at der mellem den fremmedes Ben sad en vældig stor sort Puddelhund med et Par gnistrende Øjne. I Befippelsen tabte Kræmmeren Lyset, der sluktes, og da de fik det fundet og tændt igen, var baade den fremmede og Hunden forsvunden med mange af deres Penge. Ja, den Slags Historier fortælles der jo mange af i de Tider. Endnu skal tilføjes, at i Slutningen af 60erne i forrige Aarhundrede købte en teglværkskyn- dig Mand — han kaldtes altid: „Jens Peder ve æ Tejlæe“ — et større Stykke af Brosbøl Vesterhede, der tildels havde Lerunderlag. Her tog Jens Peder og hans dygtige Hustru: „Abel- lon ve æ Tejlæe“, trøstigt fat med fire tom-

me Hænder: gravede Ler, strøg Teglsten og byggede Ovn og Lader samtidig med, at de dyrkede Jorden op og fik i Tidens Løb en god Gaard og det bedste Teglværk paa Egnen, indtil Foersum Teglværk i Tidens Løb blev en for haard Konkurrent under Albert Christensens dygtige Ledelse.

Samtidig med, at „Jens Peder og Abeløn“ drev baade Teglværket og Gaarden saa godt frem, opdrog de tillige en stor Flok dygtige Pigebørn, der alle blev gift i de omliggende Sogne, og hver af dem fik en smuk Skilling med hjemmefra. Den yngste blev ogsaa gift, og fik Ejendommen derhjemme; men nu var det som sagt forbi med Teglværket, og det hele gik saa over paa fremmede Hænder, og saavel Bedriften som Bygningerne forfaldt.

Varisbøl.

SKØNT denne Gaard saavel som „Lønborgaards Teglværk“ — nu Teglgaaarden — ligger i Lønborg Sogn, skal jeg dog kort omtale dem her, da de ved min Overtagelse af Foersum Skole i 1878 blev lagt ind under Foersum Skolekreds. Varisbøl med omliggende Smaaejendomme var Arvefæste til Lønborggaard, men den forrige Ejer „gl Kræ Varisbøl“, fik Fæstet afviklet og byggede hele Gaarden om.

Lønborggaards Teglværk har dog i mange Aar ikke været drevet som saadan. Da Plantningssagen rigtig tog Fart, blev her bygget Plantørbolig, hvor først Hr. Forstassistent Fischer i mange Aar boede; ved hans Forflyttelse blev Virksomheden overtaget af Hr. Plantør Fr. Jensen, og gennem Tiderne er Steedet nu drevet frem til en rigtig god Landejendom, samtidig med, at der er udrettet meget til Plantningssagens Fremme.

Oldtidslevninger i Foersum.

OMKRING paa Foersum Hede og Marker ligger der en Del Høje — nogle med Navne —. Ud mod Vest og Syd paa Heden ligger vestligst „Æ Gallehyve“ — Galgehøj —, der siges at have været Rettersted for Østergaard i Lyne, da den var Herregaard og havde Højhedsret over de omliggende Egne. Lidt længere mod Øst ligger 3 Høje, en stor og to mindre; de kaldes „æ Tinghyv“ — Tinghøjene — hvor der sikkert har været holdt Ting i gamle Tider.*) De ligger paa det højeste Punkt af Heden. Paa den højeste Del af Marken til Kr. Bertelsens Gaard ligger „æ Bauenhyv“ — Bavnhøj —, hvor der har været tændt Bavn eller Baal, særlig i Ufredstider, eller naar andet ubehageligt Besøg nærmede sig. Saadanne Bavnhøje findes mange Steder i Landet. Der er det mærkelige ved denne Høj, at naar man graver ned i Midten af den, kommer man straks til Vand, og omkring Højen er det altid grønt, selv i en meget tør Tid, hvorimod Ejendomme, der ligger langt lavere omkring den, har dybt til Vand.

„Bavnhøj“ ligger lige vest for Foersum-Øl-

*) Angaaende Norre Horne Herreds Tingsted se Jydske Samlinger 1878, S. 58 (af Palle Fløe og O. Nielsen).

god Vejen. Der har sikkert været flere Høje der omkring; i hvert Fald blev der under Pløjning paa Marken lige øst for Vejen — paa S. Kristensens Ejendom — fundet et Broncesværd for ca. 25 Aar siden paa et Sted, der var noget højere end Omgivelserne. Sværdet gik desværre i 2 Stykker. Der er ikke senere — mig bevidst — foretaget nærmere Undersøgelser paa Stedet. Paa en Mark, kaldet „Hyvsavr“ — Højager —, tidligere hørende under Foersum Mølle, blev der omkring Aarhundredskiftet gravet en Kartoffelkule paa den flade Mark. Her blev gjort et meget rigt Fund af Oldsager — der desværre er gaaet tabt for vore Samlinger. — Da de var kommet ca. 1 Alen ned, fandt de en stor og velbevaret Bronceskaal, ca. 10 Tom. i Tværmaal og fyldt med forskellige Bronzeegenstande, mest „Paalstave“ og en Del andre Bronceging udenom, vel en Snes Genstande. Der kom saa Bud til mig, om jeg ikke vilde komme og se paa Tingene, hvad jeg naturligvis straks gjorde. Jeg sagde saa straks til Manden, at det var et meget værdifuldt Fund. Han spurgte saa, hvad jeg mente, han skulde gøre med det, hvortil jeg svarede, at da det ikke var „Dane-fæ“ — Guld eller Sølv — kunde han, om han vilde, selv beholde det; men hvis han vilde afhænde det, maatte det endelig være til Na-

tionalmuseet. Jeg var der flere Gange, saa og beundrede Samlingen; men en Dag, jeg kom, var det borte. Han havde solgt det til en omrejsende Opkøber for en latterlig lille Sum. Opkøberen havde erklæret paa Mandens Forspørgsel, at det kom ind paa Museet; men det blev kort efter opklaret, at det var til en tysk Samler, det var købt! Der havnede dette prægtige Fund!

Noget længere mod Øst ligger et Par Høje; i Hedekanten; Manden, der ejede dem, vilde et Efteraar lade græve en Kartoffelkule i Siden af Højen, og sendte sin Karl, en ganske ung Fyr, ud at grave Kulen. Ved Hjemkomsten erklærede han, at det havde været et slemt Arbejde; han havde gravet Kulen i den sydøstlige Side af Højen, men det var næsten bare Sten; der var ogsaa nogle gamle Benstumper og en Del flade Jernstumper, som sprang i Stykker, naar han slog paa dem, det var sandsynligvis Bronze. Det hele var jo rodet mellem hinanden, og der er ikke mig bekendt senere foretaget mere.

Noget bedre gik det med et tredie Fund: Paa den Gaards Mark, som nu ejes af Klaus Klausen, laa der tidligere en Høj ved Siden af et Mosehul, og Gaardens daværende Ejer, Thomas Sørensen, gav sig i Færd med at køre Højen ud i Hullet. Saa en Dag kom der Bud

til mig, om jeg ikke vilde komme derover, de havde nemlig paa Bunden af Højen fundet en stor flad Sten, og da de fik den væltet om, laa der to store, blanke „Messingringe“. Jeg var jo straks paa det rene med, at det maatte være Guld, og fulgte med. Manden viste mig straks sine „Messingringe“, som jeg erklærede for at være ægte Guld; det var et Par spiralformede Armringe. Paa Mandens Spørgsmaal, hvad han skulde gøre med dem, svarede jeg selvfølgelig, at de skulde ind paa Nationalmuseet. Nu traf det sig saa heldigt, at jeg faa Dage efter skulde rejse til København paa Kursus; jeg fik saa Ringene med, at afleverede dem paa Museet, og efter et langt Forhør om Højens Beliggenhed, Ringenes Plads i Højen, om der var flere Høje paa Egnen o. s. v., fik jeg Ringenes Guldværdi udbetalt, og Manden var selvfølgelig kisteglad, da jeg en Maaned efter kom hjem med de rare Penge.

I Omegnen, baade mod Syd til Østergaard og mod Vest paa Brosbøl, og særlig paa Varrisbøl Hede og Mark, findes mange Høje, hvoraf flere har Navn.

De mange Oltidsminder i Foersum vidner om, at denne Egn egentlig ikke hører med til S. Omme-Fladen; den hører, tilligemed de Syd og Vest for liggende Egne, ind under Aadum-

Varde-Knuden, der har sit „Forbjerg“ i „Tirsbjergknap“ i Hoven.

Det samme ses ogsaa tydeligt i Forskellen paa Jordbundsforholdene, der er meget forskellige paa Fladerne og paa Bakkeøerne, der oftest har leragtig Undergrund, Fladerne som oftest Sand- og Ahlundergrund. Omtrent midt imellem Foersum Nørreby og Kirken, ligger en Gaard, der nu ejes af P. Jørgensen. Dens første Ejer var en Mand, der i daglig Tale hed „Kræ Fusgaard“, han hed Chr. Nielsen, en Søn af gamle Niels Fusgaard i Bisgaard. Kr. Fusgaard blev gift med Ane Maria fra den gamle Slægtsgaard „Naallund“, hun var Søster til „lille Povl“ i Foersum, til gl. Gjertrud i Kirkegaard og til Niels Naallund, der havde Fødegarden. Da Kr. Fusgaard og Ane Maria blev gift, købte han nogle afgravede Moseparceller fra Foersum, et surt og vandrigt Areal, der ikke egnede sig godt til rentabelt Landbrug. De fik saa bygget Hus; men da Kr. Fusgaard snart skønnede, at Landbruget ikke vilde give Udbytte efter Ønske, begyndte han en Købmands- og Høkerforretning, skønt det jo nok kunde siges at ligge noget afsides. Her kom Folk saa med 1 Pund Smør eller 2, og saa kunde de faa Kaffe, Sukker, Tobak m. m. Han æltede saa Smørret sammen og slog det i Bøtter. Ligeledes købte han slagtede Svin — hele

Kroppe — og naar han havde et passende Læs af Flæsk og Smør, kørte han til Kolding eller andre Byer og solgte det. Dette vilde dog i Længden ikke gaa, og Stedet laa jo ogsaa alt for ensomt og afsides til at drive Købmandsforretning. Kræ Fusgaard var dog ikke den Mand, der saa let gav op, nu anlagde han en Kartoffelmelsfabrik, fik opført en Vindmølle, og fik udgravet og indrammet en Dam, hvortil han samlede Vand fra de omliggende lave Marker, og fik bygget en Turbine; nu var han jo ikke afhængig af Vindens Luner. Dog, dette vilde heller ikke rigtig gaa; Vandet var vist for daarligt til Rensning af Kartoffelmellet. Saa blev det omdannet til en Benmelsfabrik. Fem svære, opretstaaende Jernstænger blev anbragt; de hævedes ved Vind- eller Vandkraft skiftevis til en vis Højde, udløstes saa, og faldt med vældig Kraft ned paa de underliggende Ben, der vel paa den Maade kunde knuses, men aldrig findeles i tilstrækkelig Grad, som er yderst nødvendig, da Benmel som bekendt er yderst tungt opløseligt. Afsætningen svandt derfor ind. Kræ Fusgaard hørte nu tale om, at Benmel kunde opløses ved Hjælp af Syre. Nu maatte det prøves; men det er jo ikke ligegyldigt, om man bruger Svovlsyre eller Saltsyre, ligesom det ogsaa var galt med Tørringen. Dertil kom saa, at forskellige

Kunstgødninger var kommet i Brug: Thomasstagne, Superfosfat o. s. v., saa de hjemmelavede Kunstgødninger gik ud af Kurs. Nu var Kræ Fusgaard blevet en aldrende Mand, hans Børn var draget ud, og hans trofaste, gode Hustru var død, saa han maatte afstaa Ejendommen, der siden er dreven udelukkende som Landejendom.

Kr. Fusgaard og Ane Maria havde Børn, 2 Sønner, hvoraf den ældste, Niels, bor i Borris, og den yngste, Kristian, rejste til Amerika. De havde ligeledes 2 Døtre, den ældste, Anne Maria, blev gift med Anton Hansen, en Broder til Jens P. Hansen, Jens Toft Hansen og Jens Kr. Hansen. Den yngste, Kirstine, blev gift med Peder Brænder — J. Peder Kr. Nielsen — Foersum. De havde mange Børn, hvoraf den ældste Søn, Niels Nielsen — Niels Brænder — nu har Gaarden.

Ved disse faa Linier har jeg saa forsøgt at tegne et nogenlunde fyldigt Billede af Foersum By gennem Tiderne.

Egvad Sogn.

DETTE Sogn har en meget lang Udstrækning i Syd og Nord, hvorimod det er ret smalt i Øst og Vest, kun ca. 2 km paa Midten fra Bisgaard til Tarm Vandmølle, men udvider sig stærkt i den nordlige Del, og særlig i den sydlige Del — Foersum — der grænser til Aadum, Ølgod, Lyne, Sdr. Vium og Lønborg Sogne, det faar derved Form som et Timeglas.

Hvoraf Sognet har faaet sit Navn, er ikke klart, der er jo ingen Egvad By, som ved de fleste andre Landsbykirker. Sandsynligvis har der været et Vadested gennem Bækken mellem Kirkegaard og Bisgaard før der blev bygget Bro.

Egvad Sogn har følgende Byer: Tarm, med en Del mindre Ejendomme paa Nørremarken og Vestermarken; Krages, ialt 3 Gaarde; Bisgaard, ogsaa 3 Gaarde, og Foersum, en vidtstrakt By, der omfatter den største sydlige Halvdel af Sognet. Desuden er der en Del større, enligt liggende Gaarde: Fusgaard, Tarm Vandmølle, Nollund, Kirkegaard, Græsbøl og Brosbøl.

Tarm Vandmølle har som saadan bestaaet

gennem Aarhundreder, og været meget søgt af de omliggende Sogne, saa den store Gaardsplads tidt var helt fyldt af Vogne. Ogsaa som Landejendom var den meget fremtrædende, en af de bedste Gaarde i Sognet; dertil hjalp ogsaa særlig, at der omkring 1850 blev anlagt et Brændevinsbrænderi, der saa medførte et betydeligt forøget Kvæghold — særlig Studedefning — der jo gav rigelig Gødning til Marken.

Nu er Møllen forlængst nedlagt som Kornmølle, og Marken er solgt til forskellige Sider. Det blev saa prøvet at anvende den store Vandkraft paa forskellige Maade, f. Eks. ved Anlæg af en Benmelsfabrik, „Blaakilde“, men ogsaa det er forlængst forbi, og nu er der et lille Elektricitetsværk.

Naallund var en gammel Slægtsgaard, der dog nu er gaaet over paa andre Hænder.

Kirkegaard — sydøst for Kirken — var oprindelig Annekspræstegaard, hvorfra der svarede en aarlig Afgift til Præsten i Lønborg; nu er Gaarden delt i to; den ny blev bygget Nord for Kirken.

Bisgaard — oprindelig „Bispegaard“ — var i ældre Tider en ret betydelig Gaard med egen Mølle o. s. v. Den blev saa senere delt i tre Gaarde, og nu er der flere Ejendomme.

De to største Byer er Tarm og Foersom.

Tarm By.

TARM er en meget gammel By, den nævnes allerede i Aaret 1414, da der efter en Trætte blev sat Skelsten mellem Tarm og Skjern Jorder, og de skulde tillige være Herredsskel. Der blev sat en Sten, hvor Sdr. Omme Aa løber sammen med den store Skjernaa, ved „æ Havmund“.

Den anden Sten blev sat ved Skjernbrogaard, og den tredie ved Hjortholmaa. Skellet skulde altid gaa midt i Strømmen. Dette blev bekræftet af Kongen 1537. I 1652 blev Postvæsenet ordnet mellem Ribe og Ringkøbing, og da blev der oprettet Posthold i Tarm.

I 1721 døde Kaptajn Henrik Myhle af Tarm, og samtidig udnævnes Major Mikkel Triebe som Ejer af en Gaard i Tarm. I 1683 bestod Tarm By af 14 „Helgaarde“, 1 „Halvgaard“, 22 „Boelshuse“ — mindre Ejendomme paa Tarm Nørremark og Vestermark — samt 5 „Gadehuse“ — jordløse. Mange af Beboerne drev Fiskeri i Skjernaa og Tarm Sø. Overfartsforholdene mellem Tarm og Skjern var i hine Tider meget primitive; vel var der anlagt en Art Vej, men den var saa lav, at ved Højvan-

de stod den under Vand og ofte vanskelig at finde, hvad Kong Hans maatte sande, da han paa Turen fra Ribe til Aalborg red i et Hul — Kong Hans's Hul — og blev gennemblødt, hvoraf han blev syg og døde i Aalborg 1513.

Da jeg som 12-aarig Dreng saa Tarm By i 1858, saa den sikkert ud i det store og hele, som den saa ud i meget ældre Tider.

Der var ikke nogen Gade, vel var den ny Landevej anlagt et Par Aar eller tre før; men der var saa godt som intet bygget. Paa vestre Side af Landevejen laa Tarm Kro, der da havde Stuehuset i Sydsiden, da den gamle Landevej jo der gik i Retning fra sydvest. Noget længere mod Syd — omtrent hvor nu Fabriksvej gaar — laa et Hus noget længere tilbage fra Landevejen, her boede dengang Bager Hansen. Senere var her i mange Aar Købmandsforretning Nis Hansen, Kr. Hahne, Johansen o. fl. Nu er dette Hus forlængst forsvundet.

Paa den østre Side af Landevejen laa da kun 2 Huse: Apotheket og Farveriet.

Ved Siden af „Gadevej“ — nu Skolegade — laa et lille gammelt Hus, „æ Klostergaard“, omtrent hvor nu Klostergaarden ligger; hvorfra Navnet stammer vides ikke. Ellers bestod Tarm By dengang af de fire Baunbæk Gaarde: Tarm Kro, der dengang var en ret stor Land-



Efter Tegning af Andr. Beiter.

Tarm Kros Brand 1869

ejendom — ejedes da af P. Bojlesen og gamle „Bigel“-Abigajel. Den anden ejedes af Eskild Baunbæk, den tredje af Søren Peder Nielsen og den fjerde af Sognefoged Bojle Olesen. Længere mod Øst laa de tre Gaarde, „Gade“, der da ejedes af Knud Christian, Hans Christian og Hans Christensen, der ejede den østligste Gaard, der senere blev købt til Fattiggaard.

Nu er Gadegaardene forsvundne eller flyttet ud; den eneste Rest er nu det gamle Stuehus af Fattiggaarden; de andre to laa, hvor nu Forevisningshaven er anlagt.

Paa Hjørnet af Landevejen og Kirkevejen laa „Niels Mølsvend“'s Gaard — hvor nu Damgaard bor. „Niels Mølsvend“ startede den første Kolonialhandel ved Hovedgaden. Hans Kone, „Kirsten Maria Mølsvend“, var en Søster til Søren Chr. Nielsen og Søren P. Nielsen fra Baunbæk, foruden at passe Husførelsen forestod hun tillige Udsalget i Butikken.

Østen for laa de to „Buendgaard“, der da ejedes af gamle Klaus og Jens Lauridsen; den sidste er forlængst forsvunden, solgt og udflyttet; den anden er endnu i Familiens Eje.

Lidt længere i Syd ligger et lille Hus, der er Tarm Bys første Skole. Det burde bevares! Lidt længere ude ligger et andet lille Hus, hvor i sin Tid Tarm Bys første Manufaktur-

handler boede, „æ Hatmaagerkuen“, hvor man kunde købe Traad, Knapper, Hægter, Bændler, Bomuldstøj, smaa Silketørklæder o. s. v.

Lidt nærmere Engen laa den gamle Slægtsgaard „Fusgaard“, som nu er flyttet op til Kirkevejen og ejes af Knud Haahr. „Æ Sønderbøj“ bestod dengang af følgende 5 Gaarde: Mads Hallums, senere Jens Bangs, som nu er aldeles forsvunden og udstykket, denne Gaard laa Syd for Sønderbyvejen, ved Østsiden af den gamle Landevej, og havde en Del Betydning i „Studedrifternes“ Tid samt i Markedstiden. Nord for Vejen laa følgende fire Gaarde: Gamle Laust Hansens, der senere ejedes af Sønnen Hans Lausten. Paa Laust Hansens Gaard boede Egnens første Læge, Dr. Wedel, i en Aarrække. Hans Lausten solgte senere Gaarden, og byggede paa Vestermarken den Gaard, som nu Søren Rahbæk ejer, og som Hans Lausten senere byttede bort med Hans Krænsens Gaard i Gade. Om denne Gaard skal endnu bemærkes, at den gennem flere Slægtled var i „Gravesenerne“s Besiddelse, en Slægt, der havde særlige Evner til at samle Penge, og som ved Udskiftningen havde et særligt Greb paa at faa tillagt deres Gaarde de bedste Enge ved Skjerna. Der kan jo i slige Tilfælde undertiden tages forskellige Midler i Brug!

Den tredie Gaard i „æ Sønderbøj" tilhørte en Mand ved Navn Søren Villum; han drev en Høker- og Kolonialforretning. Han var en ret kraftig Mand, hans Kone hed Birret — Birthe — og med hende havde han en Datter, Karen, der blev gift med den kendte Værtshusholder Daniel Kristensen i Varde, og deres Søn er den kendte Gæstgiver og Hestehandler Søren Kristensen i Varde. Der fortælles en morsom Historie, der vidner om Søren Villums Uforfærdethed: Det var en Aften silde, da de var ved at gaa i Seng, da hørte de pludselig et Raab udenfor: „Vi klarer os nok, vi er 19 i Flok!" Det var en Flok Tyveknægte — maa- ske fingeret — der vilde sætte Skræk i Sø- ren, men han raabte højt: „Aa, Birret, ta mæ æ stuer Yvs, saa skal di misæn fo mæ te ty- vend!" Dermed rev han Døren op og sprang ud; men Pokker tog hele Flokken. Birret blev senere gift med Sognefogden, Bojle Baunbæk.

Senere blev Gaarden købt af Hans Kr. Lau- sten, Broder til Hans Lausten. Han havde i sit første Ægteskab Sønnen, Søren Karl Hansen, der en kortere Tid var Lærer i Foersum. Han blev gift med gamle Niels Brænders Datter, Ingeborg, i Foersum. Han blev saa Lærer i Vit- tarp Skole i Aadum, og senere Forpagter af Aadum Præstegaard, og endelig købte de en Ejendom i Aadum Kirkeby, som de saa solg-

te og købte en Hedeejendom, som de fik opdyrket, og som Sønnen, Karl Hansen, nu ejer. Han har gennem en lang Aarrække gjort et stort Arbejde i Aadum i Ungdomsforeninger og Foredragsforeninger. Søren Karl og Ingeborg havde en stor Flok dygtige Børn, hvoraf skal nævnes N. Kr. Hansen, Lærer i Horne, og en Datter, Else, Lærerinde.

S. Karl Hansen har i Hardsyssels Aarvog for 1921, S. 38—86, skrevet om Tarm By og Omegn.

I Hans Kr. Laustens andet Ægteskab havde han en Datter, Else, som blev gift med Jens Kr. Hansen, en Søn af Hans Kristian i Gade. Jens Kr. Hansen og Else byggede sig et Hus i Plantagen Nord for Byen, hvor de boede indtil Jens Kr. Hansens Død. Else bor nu paa de gømlens Hjem i Tarm. J. Kr. Hansens gode Evner blev taget godt i Brug paa forskellig Vis: han passede og plejede Plantagen, var i mange Aar Medhjælper ved Dyrskuerne og Dommer i Fjerkræafdelingen, han var en ivrig Biavlsmænd, Jæger og Fisker.

Denne Gaard havde siden forskellige Ejere, bl. a. Niels P. Kok, der byggede Gaarden og flyttede den Syd for Vejen. Nu ejes den, tilligemed en Del af den forrige Gaard, af Lauge Nielsen, der atter har bygget en hel ny Gaard.

Den fjerde Gaard i Rækken ejedes af Hans

Povlsen; nogen tidligere Ejer kender jeg ikke. Hans Povlsen og Kirsten Marie havde to Sønner, Povl og Eskild, der begge blev gifte; men døde begge som yngre Mænd.

Hans Povlsens Gaard gik saa over paa fremmede Hænder; den blev ogsaa flyttet Syd for Vejen, og ejes nu af Andreas Jensen, der har sat Gaarden i meget god Stil.

Her skal indskydes et Par Bemærkninger om de to sidste Ejere af gamle Laust Hansens Gaard. Den ejedes i mange Aar af Kristen Laugesen, en meget dygtig Mand, der i lang Tid var Sognefoged i Egvad. Senere overtog P. Moesgaard fra Lønborg Gaarden, idet han blev gift med Datteren, Kirsten Maria, der nu bor i et Hus paa Lønborgvej. Den anden Datter, Kirstine, blev gift med Laurids Pedersen, der havde Gaarden Naallund, som han saa for en Del Aar siden overlod til Sønnen Kristian Pedersen. Laurids Pedersen købte saa en Villa ved Vardevej. Han er i Besiddelse af stor Dygtighed, ogsaa kundskabsmæssig set, og han er nu Kontorist ved Martinus Nielsens store Tømmerhandel.

Den femte og vestligste Gaard i „æ Sønderbøj“ var Mikkelt Vesterbyes, en Broder til Knud Kristian i Gade og til Kr. Smeds Kone paa Nørremarken.

„Vesterbygaard“, som den nu hedder, er den eneste, der har faaet Lov til at blive liggende paa sin gamle Plads, ja, endog med de kønne, gamle, solide Bygninger; navnlig staar Stuehuset som et smukt Minde om Fortidens smukke og solide Byggeskik.

Gaarden ejes nu af Jens Andbæk, en Mand hvis alsidige Dygtighed er taget godt i Brug; han har været Medlem af Landboforeningens Bestyrelse og af Sogneraadet, ligesom han er Formand for Tarm-Foersum Mejeri. Hans Hustru, Anna, er en Datter af Gdr. Thomas Povlsen i Foersum; de har to Døtre. Gaarden er under J. Andbæks Ledelse blevet et kønt og vel-drevet Landmandshjem.

Mikkel Vesterby havde i første Ægteskab fem Døtre, hvoraf en, Ane Kathrine, døde som ung. Den ældste, Karen, blev gift med en Musiker i Bølling; den anden, Sidsel „Køgs“ (Kogekone), var gift med Knud Chr. Bojlesen, en Søn af den gamle Sognefoged Bojle Olesen. Sidsel fik sit Tilnavn af, at hun i en lang Aar-række var Egnens dygtigste og mest søgte Kogekone. Knud Kristian og Sidsel havde to Sønner, Bojle Knudsen og Jens Knudsen, der begge blev Gartnere; Bojle var i mange Aar Slotsgartner ved Sorgenfri Slot i Lyngby; Jens drev sin Forretning mest her i Tarm. Den tredie af M. Vesterbyes Døtre, Ane, blev gift med Gdr.

Kr. Tarp i Borris, og den fjerde, Kristiane, blev gift med Sognefoged Kr. Kodbøl i Borris, og bor nu som Enke hos Sønnen, Jens Kodbøl, der har Fødegaarden i Kodbøl.

I andet Ægteskab havde M. Vesterbye to Børn, en Søn, Kr. Mikkelsen, der bor vistnok i Dejbjerg, og en Datter, Maren Mikkelsen, der begyndte et Hjemmebageri paa Kirkegade i Tarm, og drev Forretningen op til stor Fuldkommenhed og tjente vist en god Sum Penge, som hun, der stadig levede ugift, for en stor Del skænkede i velgørende Øjemed.

Tarm Marked.

SAA langt tilbage, som der er afholdt Marked i Tarm, et om Foraaret og et om Efteraaret, havde det sin Plads paa Marken foran M. Vesterbyes Gaard — ogsaa noget paa Hans Povlsens — og da var der særlig Beværtning og Dansesal hos M. Vesterby, og da Nabogaarden skiftede Ejer, var der ogsaa Dans og Beværtning, ligesom man kunde faa haade Spise og Drikke i alle Gaardene, særlig dog hos Jens Bang.

Markederne dengang havde jo en hel anden Karakter end de har nu. Da var det ikke alene Kvæg og Heste, der optog Pladsen. Da var der hele lange Rækker af Telte med Passage imellem — som en hel Gade — hvor man næsten kunde købe alt, hvad man ønskede. Der var Manufakturbutikker, hvor Pigerne kunde faa Silkebaand, Tørklæder o. s. v. Der var Skomagere, Rebslagere, Buntmagere, hvor Karlene kunde købe sig en ny Kasket, hvortil dog helst skulde en hel Flok unge — særlig ogsaa Pigerne — for at bedømme, om Kasketten „stod ham godt“.

Der var Bagertelte, hvor der kunde faas de

dejlige „Hjertekager“ med paaklistrede smaa rørende Vers, der var 8 Øres Franskbrød, som mange købte og spiste uden Smør eller andet Paalæg, det mættede godt; men det ypperste var dog ægte Christiansfelter Honningkager, hvoraf et Bund maatte med hjem til „Mor“.

Der var ogsaa hele Læs af røde Lervarer, ja, selv et Læs sorte „Jydepotter“ var der, indtil denne Industri blev nedlagt omkring 1865. Disse skrøbelige Varer, der jo var udstillet paa Jorden, gik det dog undertiden galt med, naar et løssluppet Dyr eller en kaad Kvie med for langt Reb pludselig gjorde et Side-spring midt igennem Potterne og Fadene.

Hvad der dog særlig dominerede paa Markedspladsen var Beværtningsteltene, der altid var mødt fuldtallig op baade fra Omegnen og fra Ringkøbing og Varde, ja, helt fra Kolding. De havde jo forskellige Drikkevarer; der skulde helst drikkes mange „Lidkøb“.

Fyrstederne var ude paa den flade Jord; der brændtes mest Hedetørv med en Trefod til at sætte Kaffekedlen paa — da skulde Kaffen jo koges. Ofte kunde der ogsaa faaes stegt Aal, som mange købte et Par Stykker af; det var herligt til et 4 Skillings Franskbrød eller et Stykke tørt Rugbrød. Ofte havde Mændene eller Karlene, der stod ved Dyrene, en Mad-

pakke i Lommen, hvortil de saa købte en Kop Kaffe eller en Snaps. Det var en uskreven Lov, at de unge Karle og Piger fra Omegnen havde fri Eftermiddag og Aften for at komme til Marked. Der var jo Anledning til Køb af forskellige Ting og til at møde andre unge. Ja, og frem for alt var der Dansen. Først mødtes gerne de unge fra hvert „Bylav“ — 6-8 Arm i Arm — og foretog en Tur omkring mellem Teltene for at se paa de forskellige Varer, og hjælpes ad med Indkøbet, og saa maatte der danses.

Det var ikke altid „fint Fodtøj“, der kom ude paa Markedspladsen, der fulgte jo ofte noget med derudefra; men det saas der ikke saa nøje paa. Det var som Regel gode, solide Støvler, som baade Piger og Karle brugte i den Tid, og da var det jo ikke Jazz med „Negermusik“; men de kunde faa Lov at løfte og røre Benene rigtig. Naar de saa havde danset sig ret varme, maatte der en „Læskedrik“ til; den bestod gerne i en Flaske Kirsebærvin eller gl. fransk Vin til 24—50 Øre, som de saa, 6—8 i Lav, delte; naturligvis var det Karlene, der trakterede. Efter en Times fortsat Dans gik Turen saa hjemad. Det var yderst sjældent, man saa Slagsmaal eller Drukkenskab — enkelte „Subjekter“ selvfølgelig undtaget.

Jeg har opholdt mig saa længe ved Markedet for at illustrere Forskellen paa da og nu.

Omkring Aarhundredskiftet blev Markedspladsen flyttet til sin nuværende Plads i Baunbæk, det er jo saa nær Stationen, og de fleste Dyr bliver nu sendt med Bane eller kørt til og fra Markedet i Biler. Tidligere maatte saavel Dyrene som Menneskene kønt gaa paa deres Ben, ofte milevidt frem og tilbage.

Tarm By under Udvikling.

I NDTIL hen i Halvfjerserne var der langs Skjernvej ganske faa Huse; langs Vest siden laa „Kræ Thomsen"s, hvor nu Sofiehvile ligger, „Kræ Præst"s, hvor H. Brinks Datter bor, og saa byggede „Laue Uhrmager" sig et Hus Nord derfor. Paa Østsiden laa nordligst „Jens Dynesen"s helt nede mod Engsiden. Jens Dynesen kom ulykkelig af Dage paa en Tur i Sønderjylland. Senere ejedes Stedet i mange Aar af Hans Chr. Lausten, der drev Ejendommen godt frem; han drev Ejendommen med sine Køer baade for Plov og Vogn. Nærmere ind mod Byen laa Laust Madsens Ejendom; han kørte i mange Aar Postturen mellem Tarm og Varde-Ringkøbing. Hans Kone, „Maria Laust Madsens", var kendt viden om for sin Koge- og særlig Bagekunst, hvori hendes særlige Speciale var Lagkager, der var kendt og søgt i hele Egnen til Bryllup og andre store Gilder. Sønnen, Carl Madsen, fik Ejendommen efter Faderen.

Senere blev Ejendommen købt af Hans Poulsen, en Sønesøn af gamle Hans Poulsen i „æ Sønderbøj". Hans Poulsen og hans dyg-

tige Hustru, Grethe, — en Søster til Skatteopkræver og Ejendomskommissær Morten Madsen og Murermester Niels Madsen — har i mange Aar besiddet Ejendommen og dreven den frem til en ret køn lille Gaard. Nu har de afstaaet Gaarden til deres Søn, Andreas, der er gift med en Datter af Gdr. Marinus Lauridsen i Stømmesbøl. Hans Poulsen og Grethe bor nu hos Datteren og Svigersønnen, Slagter Mikkelsen, der fortsætter Slagter A. Nielsens forretning ved Broen.

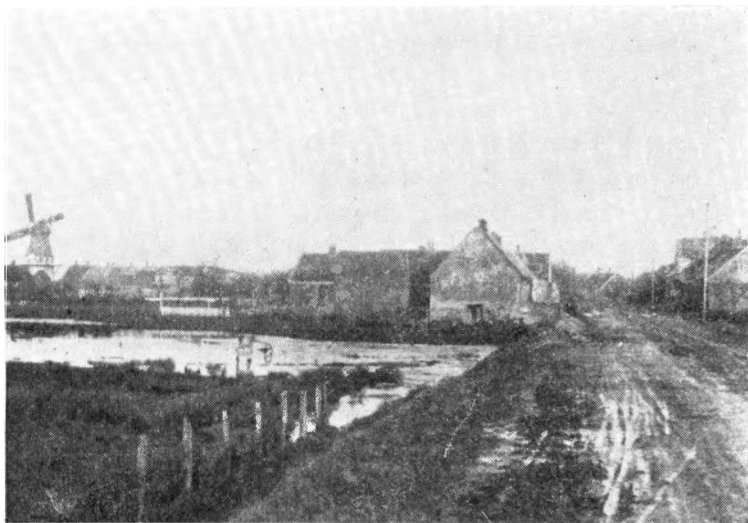
Langs Vejlevejen er der nu bygget en Del Huse; men forhen var der kun Slagter Bejters, Jens Peder Vejmands og Knud P. Jørgensens eller „Jørren Vejmands“, hvis Søn senere var Postbud her i Tarm og gift med Træhandler Evald Broes Søster. Paa Sydsiden boede en ejendommelig gammel Kone, „Maren Hus“; hendes Hus laa et lille Stykke Syd for Vejen, omtr. hvor nu Plantagen begynder. Maren Hus gik i mange Aar „mæ æ Bagerkurv“, d. v. s. hun gik og solgte Kager for Bageren; hun ry-stede svært baade paa Hænderne og især paa Hovedet. Kom Maren med sin Kurv — Indholdet var mest „Toskillings Kager“ — 5 Øres — og fireskillings Franskbrød — senere 10 Øre, og Folk ikke vilde købe noget, sagde hun, naar hun gik: „Faarwal herind o“; købte man en Kage eller to, sagde hun: „Faarwal

herind, o Tak". Købte man derimod noget mere, der skulde maaske være Kaffegilde, saa sagde Maren: „No Faarwal herind, o manne, manne Tak"! og saa smilte hun saa venligt.

Længere mod Vest byggede Sabro et Hus, hvor „Jens Væver" boede i mange Aar, og hvor nu Drejer Gram bor.

Paa Hjørnet af Storegade og Vejlevej, hvor nu Sagførerboligen ligger, byggede Dr. Wolters et Hus, der i mange Aar var Lægebolig. Senere købte Sagfører Chr. Jensen Huset, og opførte den nuværende Sagførerbolig, der blev saa bygget en ny Lægebolig paa den modsatte Side af Gaden.

Vejlevej var i ældre Tider meget daarlig, som de fleste Veje; den var sandet og fuld af Huller, og fik aldrig paaført noget holdbart Materiale, og dens Vedligeholdelse var delt ud til saa mange, idet hver Ejer fik sit i Forhold til Hartkornet. Naar det saa blev alt for galt med Huller, maatte Vedkommende afsted med en Skovl, der blev saa rusket noget Lyng op og stoppet i Hullerne, eller hvis de var alt for store, gravet et Par Hedetørv og lagt i, og saa Sand ovenpaa, saa knirkede de gamle, træaklede Vogne trøstigt videre, ofte syngende en Klagesang over Mangel paa Smørelie. Der fortælles en morsom Historie om „Laust Lirremand" fra Lønborg, der kørte med



Storegade i Tarm omkring 1885.

et Par Stude — et meget brugt Forspand i denne Tid — at naar Studene fik Lov at gaa langsomt, saa spurgte Vognen klagende: „Hviller bløw a smuer, hviller bløw a smuer?“ „Hvornaar blev jeg smurt?“ Naar Laust saa gav Studene et Rap af Svøben, saa sang Vognen: „I Fyver, i Fyver, i Fyver!“ — „I Fjor, i Fjor, i Fjor!“

I Begyndelsen af Halvfjerserne i f. Aarh. begyndte saa Byggeriet langs Landevejen. Det første Hus blev bygget af gamle Kbmd. Mou-

ridsen lige overfor Kroen, hvor han til at begynde med startede en ret blandet Forretning med Manufakturvarer, Kolonialvarer og Isenkram. Senere blev Forretningen dog delt, der blev bygget mere til Huset, og Mouridsens to Svogre, Carl og Bertel Holbæk, overtog Kolonial- og Isenkramforretningen, medens Mouridsen selv fortsatte med Manufaktur. Carl Holbæk rejste saa til Ringkøbing, og Bertel fortsatte Forretningen her, den samme, som hans Søn, P. Høegh Holbæk, endnu fortsætter. Jens Hjuler købte saa Mouridsens Hus, og startede her en Afholdsbeværtning med Pensionat, som han og hans dygtige Hustru, Maria, drev i mange Aar. De havde mange Børn, hvoraf den yngste Datter, Anna, er gift med Købmand Klemen Olesen.

Det var jo heldigt, at gamle Mouridsen lagde Bygningen saa langt tilbage fra Vejen, saa der blev som en lille Torveplads foran; derved blev det muligt for Jens Hjuler at bygge en Rejsestald, som ellers vilde være vanskelig. Nu ejes Huset af Landpost Ellegaard, der driver en meget køn Frugt- og Blomsterforretning, der særlig styres af hans dygtige Hustru. Der er saa indrettet en Lejlighed mere, hvor nu Radioforhandler J. Okholm har sin Forretning. Gamle Kbmd. Mouridsen var dog ikke den første Manufakturhandler i Tarm; „Æ Hat-

maagerkuen" i det lille Hus ved Fusgaard er jo omtalt. Senere kom „Kjen Sabro" og begyndte en Forretning af den Art.

Hendes Mand, Sabro, var vist en Tid Skriver paa Herredskontoret el. lign. Han har forøvrigt bygget flere Huse i Tarm, og det er egentlig Sabro, der har lagt Grunden til den nuværende betydelige Tømmerhandel i Tarm, idet han i Forening med en Farmaceut, Ærbo, begyndte en saadan Forretning bag Apotekets Have; men da han fandt Pladsen her uegnet, flyttedes den op paa dens nuværende Plads.

Hans Hustru, „Kjen Sabro", startede som sagt en lille Manufakturhandel i et Hus paa Vestsiden af Vejen, vist omtrent der, hvor Købmd. S. I. Nielsen bor i den store, smukke Bygning.

Kirsten Sabro var en Datter af Jep Poulsen og „gammel An Jeppes". Han var kendt som en stor Procesmager, og lagde nok en stor Del af sin Tid paa Vandring mellem Tarm og Viborg, hvor Landsoverretten dengang holdtes. Hans Kone, gl. An Jeppes led meget under uheldige Familieforhold og anden Modgang, og forfaldt til Drik, men hun var ellers en meget god gammel Kone, som Børnene altid holdt saa meget af, og hun af dem. Hun var saa rig paa Smaahistorier og Viser, som hun fortalte og sang for dem. Hun flyttede til sin Datter

og Svigersøn, Sabro, der købte en Gaard i Stoustrup, hvor den gamle boede hos dem; hun blev vist over 90 Aar.

Naa, men videre med Bebyggelsen: Boghandler Madsens Hus er ogsaa et af de ældste, bygget af Lybecker, der ejede Skjernbogaard. Hans Søn blev Postekspedient, indtil Posthuset blev flyttet om til Banegaarden. Huset blev saa købt af J. Chr. Christiansen fra Graahede, der havde lært Boghandelen, og begyndte denne Virksomhed, som siden er fortsat her af forskellige, indtil den nuværende Boghandler Madsen i 1884 købte Huset og overtog Forretningen, til at begynde med i sin Faders, Farver Madsens, Navn, da han vist selv var for ung til at faa Borgerskab som Boghandler. Nu viste det sig, at Forretningen var kommet paa de rigtige Hænder, og det var jo ogsaa i flere Aar den eneste paa Egnen, da baade Skjern og Ølgod Byer dengang var for smaa til at faa Boghandel. A. G. Madsen blev gift med Søren Chr. Nielsens Datter, Else, Søster til Niels Sørensen. De havde en Søn og en Datter; Sønnen døde som ung, Datteren er gift med Boghandler Jacobsen, Skjern. Fru Else Madsen døde i 1926.

Syd for gamle Mouridsens Hus ligger nu det store, smukke Hus, hvor den ældre Gravesen begyndte Handelen, og hvor nu Sønnen, Hart-

vig Gravesen, har sin store Manufakturforretning.

Saa ligger der et af de gamle Huse, hvor i sin Tid Snedker Ormstrup boede, en meget dygtig Snedker og Bygmester. Bl. a. lavede han de solide og smukke Stolestader i Egvad

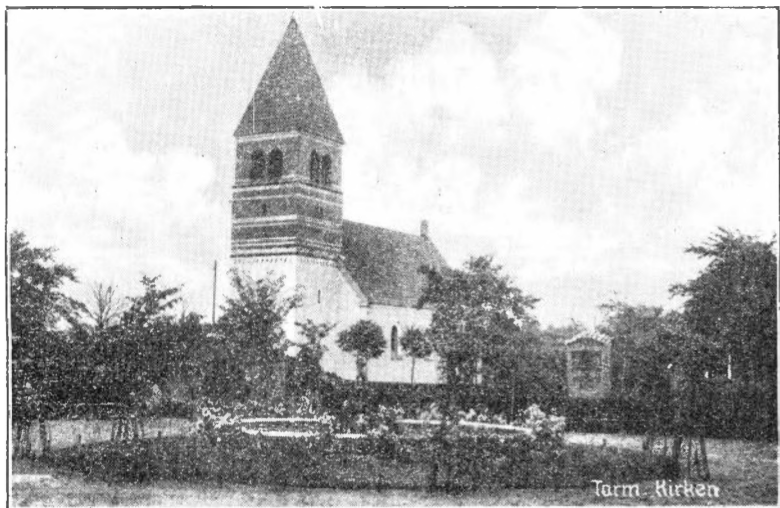


Egvad Kirke.

Kirke, som dog nu har maattet vige Pladsen for de gamle. Syd for Ormstrups laa et andet Hus, Bager Pircherts, en udvandret Tysker, der foruden Bageriet ogsaa drev Frugtforretning m. m.

Indtil Gravesens ligger nu den store velassorterede Isenkramforretning, som nu ejes af

Brink Nielsen, en Søn af Skomager Nielsen. Denne Forretning er begyndt af Harald Jensen, Søn af Tømmerhandler I. P. Jensen. Saa kommer den store Bilforretning, startet af M. Olesen, der har drevet den frem til et ret stort Foretagende, der sikkert lønner sig godt og har Filialer flere Steder. Denne Ejendom ligger egentlig paa et Stykke af Apothekets Have, der tidligere strakte sig langt mod Nord. Saa kommer Apotheket, der er temmelig nyt. Det gamle oprindelige Apothek blev købt af Købmand Christensen, der her driver en stor Købmandsforretning. Paa Nordsiden af Kirkegade ligger Tarm-Foersum Andelsmejeri, der blev oprettet i 1914. Efter Andersen blev den nuværende Bestyrer Jacobsen antaget i 1916. Jacobsen har været en ualmindelig dygtig Bestyrer; derom vidner den store Mængde af Medaljer i Guld og Sølv og de mange Diplomer, som hans Produkter — særlig Smør — har hjembragt. Hans Hustru, Karen, har været og er ham en dygtig Husmoder. Dernæst kommer det store Amtssygehus, der under sin dygtige Leder, Overlæge Sørensen, er meget søgt, og altid har fuldt Hus. Sygehuset er bygget i 1866 og betydelig udvidet i 1899. Sidst paa denne Side ligger Missionshuset, der først laa for Enden af Gaden, men i 1912 maatte vige Pladsen for den kønne, lille Kirke, som da



Tarm Kirke.

blev bygget. Paa Kirkegade, lige overfor Sygehuset, bor Gartner Kristensen, der begyndte Forretning i 1900. Det er et ret omfattende Gartneri, hvis Jorder ligger dels Nord for Banen og dels Øst for det gl. Alderdomshjem ved Tarm-Aadum Vejen.

Gartner Kristensens Hus er bygget 1913.

Paa Hjørnet af Hovedgaden og Kirkegade ligger et Hus, der nu ejes af Sadelmager Nielsen. Det har tidligere været beboet af forskellige; her begyndte Manufakturhandler Chr. Nielsen først sin Forretning i 1868. Senere har

Manufakturhandler Anton Mouridsen her haft sin Forretning i en Aarrække.

Farver Delfs købte Farveriet i 1884, og da Hjemmetilvirkningen af Garn og Tøj standse- des, nedlagde han Farveriet, og byggede det store Hus, hvor Sønnen, Maler Delfs, bor, og hvor Svigersønnen, Kbmd. Simonsen, begyndte sin Forretning i 1913.

Det store Hus paa Hjørnet af Storegade og Skolegade er bygget af afdøde Fotograf Jensen i 1884 og købt af Maren Nielsen i 1895; hun blev gift med Jesper Klausen, der døde kort efter. Her drev Maren Nielsen (Datter af Søren P. Nielsen i Baunbæk) i en Aarrække en Fedevareforretning. Hendes Søn ejer nu Huset. I Skolegade maa først nævnes den store Smede- og Maskinforretning, tidligere ejet af Smed Sørensen, men nu af Karl Kristensen. Tidligere laa her et Hus, lidt tilbagetrukket fra Vejen, hvor en af Tarm Bys første Skomagere, Nødskov, boede; derefter boede her den første Gartner, Nielsen, hvis Datter blev gift med Slagter Bejters Søn, Fotograf Andreas Bejter, i Ringkøbing.

Særlig maa jo nævnes Realskolen — vistnok bygget af et Konsortium i 1888. Dens første Bestyrer var Gregersen, og senere har forskellige haft Ledelsen; men det er dog først under de to sidste Bestyrere — S. Madsen



Den gamle Hovedbygning paa Vestjysk Gymnasium.

Mygdal, Søn af Statsrevisor M. Mygdal, og nu afdøde Knud Strunge, at Skolen rigtig fik Vækst og Betydning. M. Mygdal havde et særligt Greb paa at faa anlagt forskellige interessante Ting baade til Pryd og Belæring; særlig skal nævnes det vidunderlige Danmarkskort, udstyret med de passende Farver og gennemstrømmet af netop saa meget Vand, at hver lille Ø og alle Sunde, Bælte, Fjorde og Søer fuldtud kommer til sin Ret.

K. Strunge købte Skolen i 1925; han udrettede meget for Skolens Trivsel, opførte og indrettede flere Bygninger, og Skolens Elevtal øgedes betydeligt i hans Tid, og fik Eksamenstret allerede i Madsen Mygdals Tid. Han naaede ogsaa at faa Skolen anerkendt som Gymnasium. Knud Strunge blev desværre i sin kraftigste Alder bortreven af en ondartet Lungebetændelse, der tog saa mange af Byens kraftige, yngre Mænd i Vinteren 1938.

Dernæst kommer det nye Elektricitetsværk, der først laa paa Fabriksvej; men da saavel Bygningen som tildels ogsaa Maskineriet blev forældet, blev Værket i 1934 opført paa sin nuværende Plads.

Sidst ligger saa „Vestergaardsminde“, oprindelig Knud Christians Gaard i Gade; den blev i sin Tid flyttet til sin nuværende Plads af Hans Chr. Madsen. Her boede i mange Aar Søren Vestergaard, der i flere Aar var Medlem af Landboforeningens Bestyrelse, senere Formand, og endelig Kreditforeningsrepræsentant indtil sin Død.

Gaarden har siden været i J. Chr. Jørgensens Besiddelse; den brændte i 1930. Nu er Gaarden solgt til Kl. A. Klausen fra Foersum; der var bortsolgt en stor Del af Jorden. Kirkegaarden ligger Øst for. Paa Sydsiden af Vejen, hvor tidligere de to Gaarde laa: Hans Chri-

stians og Knud Christians i Gade, blev i 1912 anlagt den store Forevisningshave; den er oprettet af Landboforeningen og Borgerforeningen. Dens Leder i de første 11 Aar var undertegnede. Siden er den blevet drevet af den dygtige og ihærdig Mads Jensen. Bækken strømmer langs Sydsiden, og her har Byens Børn deres herlige Badested om Sommeren. Lige overfor Elektricitetsværket blev i 1935 opført det store tidssvarende Alderdomshjem. Bygningsstil og Beliggenhed kan der tvistes om; men at de gamle her har faaet et godt, sundt og hyggeligt Hjem, hvad jo var Formaalet, er uomtvisteligt; der er anlagt en ret stor Have.

Her ligger saa Vandinspektør Hjerks smukke Hus med den store, kønne Have. Huset er bygget i 1905. I 1904 blev bygget en Villa, „Home“, til fhv. Statsrevisor Madsen Mygdal. Nu ejes og beboes Huset af pens. Førstelærer Jørgensen. Her har vi den gl. „Klostergaard“ vel omtrent, hvor den oprindelig laa; det blev købt af Simon Skaarup i 1888, og beboes nu af hans Datter og Svingersøn Skomager Poulsen. Saa ligger her „Klostergaarden“, bygget af Branddirektør m. m. S. P. Sørensen, nu ejes den og beboes af hans Søn, Karetmager K. Sørensen.

Paa Hjørnet af Skolegade og Storegade lig-

ger Landmandshotellet, der gennem Tiderne har været beboet af adskillige; det blev i 1898 købt af gl. Jesper Larsen, og det blev i 1904 overtaget af Sønnen, unge Jesper Larsen, hvis Enke endnu ejer det; J. Larsen døde i Vinteren 1938. Landmandshotellet er bygget i

Nu er vi altsaa ved Bækken, og det varede en Tid, før Folk fik Mod til at bygge i Syd, idet der var Engjord næsten helt op til Damgaards og N. E. Sørensens, og det var i Midten paa begge Sider af Vejen fuldt af dybe Moradshuller, hvor der blev stanget mange Aal. Det er sandsynligt, at Bækken her har gjort et Sving mod Syd i ældre Tider, og saa senere er rettet ud, mulig da den nye Landevej blev anlagt og Broen bygget. Den første, der byggede Syd for Bækken paa Østsiden var Chr. Frandsen i 1892. Han startede her et Ølbryggeri og en Ølhandel; siden drev han en Tid en Sodavandsfabrik. Senere har han haft forskellige kommunale Forretninger. Samtidig blev Nabohuset bygget; det ejes nu af P. Bro, der her driver en Øl- og Sodavandsforretning. I ??? byggede J. A. Pedersen sit store, anseelige Hus, hvor han driver en Snedker- og Tømrerforretning. Dernæst kommer de to Huse, der er byggede, hvor de dybeste Moradshuller var paa denne Side af Gaden; det er bygget af Teglværksejer Albert Christensen, Foersum,

og afdøde Murermester Mads Jensen, hvis Børn endnu ejer Huset. Det andet Hus ejes nu af Drejer Gram; det er dette Hus, hvor Undergrundens Upaalidelighed har voldt de største Ulemper.

Paa Hjørnet af Storegade og Kirkevejen ligger Damgaards smukke og velholdte Hus, opført af J. Damgaard. Her laa tidligere „Niels Mølsvend“s gamle Gaard, hvor Ejeren begyndte den første Kolonialhandel ved Landevejen. „Niels Mølsvend“ — Niels Christensen — var ikke nogen særlig dygtig Handelsmand, hvad han ogsaa villigt indrømmede; men han havde i mange Aar en meget dygtig Karl, Anders Barslund, — gl. Urmager Kjelstrups Svi-gorfader — og det var særlig ham, der varetog Handelen udadtil. Udsalget i Hjemmet blev derimod passet af „Niels Mølsvend“s dygtige Kone, „Kirsten Maria Mølsvend“, en Søster til den lige overfor boende Søren Chr. Nielsen. Men da Kirsten Maria tillige skulde passe sit Husvæsen, havde hun altid meget travlt. Kom der en Kone lidt længere udefra og forlangte et Pund Kaffesager — Bønner, Cikorie og Sukker — et Pund Skraatobak og en Flaske Brændevin, saa svarede Kirsten Maria som Regel: „A haar misæn saa travlt; men sæt dig nier, saa skal a snaar faa æ Kand kocht“. Hun var nemlig meget gæstfri

og gavmild mod baade store og smaa. Butikken var den almindelige Dagligstue med en Dragkiste og et Skatol, hvis Skuffer saa indeholdt de forskellige Handelsvarer. Der stilledes jo ikke saa mangesidige Krav dengang. Senere har Gaarden jævnlig skiftet Ejer, indtil J. Damgaard overtog den.

Paa Vestsiden af Landevejen var der — som foran fortalt — kun Bager Hansens, ja, og saa naturligvis Kroen. Tarm Kro ejedes ved Landevejens Anlæggelse af gl. „Pæ Bojlesen“, hvis ene Datter, Sine, blev gift med Hans Christian i Gade, af deres Sønner skal nævnes nu afdøde Jens Chr. Hansen og Købmand Gade Hansen, Skjern. Den anden af P. Bojlesens Døtre, Elisabeth, blev gift med Chr. Smedegaard; de havde vist en kort Tid Tarm Kro, men solgte den og købte Lundenæs.

P. Bojlesen havde som Husbestyrerinde en Slægtning, „gammel Bigel“, der baade var meget dygtig og tillige slagfærdig, naar det tiltrængtes. Tarm Kro var da en ret stor Landejendom, og „gl. Bigel“ havde jævnlig Besøg af Omegnens Smaamandskoner, der altid blev vel forsynet baade med Mad og Gaver. Der boede da en Familie i et lille Hus paa Nørremarken, „Niels Sille og Else Marie Sille“; Konen besøgte ret jævnlig „gl. Bigel“, og hun valgte gerne Tiden ind mod Middag, for da

var det jo Maltetid og Spisetid, og saa vankede der jo gerne baade Mælk i Kanden og Middagsmad. Else Marie havde da tit sin lille Dreng, Hans, med. Saa var det en Dag, da „gl. Bigel“ havde gule Ærter med rigeligt Sul til; da kom Else Marie ogsaa lige til Middag med en Kande og lille Hans, og de blev som sædvanlig bedt med „te Unnen“. Lille Hans spiste ret rigelig af Flæsket og Pølsen til de dejlige Ærter; men han spiste intet Brød til, saa siger „gl. Bigel“ til ham: Du ska misæn væn dej te o edd not Brø te di Mad, Dreng"! Hertil svarede Hans omgaaende: „Nej, de ka a fo hjem“.

De ældre kan sikkert huske Hans under Navnet: „Gris Hans“, et Navn han fik, ikke fordi han var særlig „griset“, men fordi han var fast Hjælper paa Stationen ved at læsse Slagtegrisene af Vognene og over paa Banevognene. Han havde den Ejendom, som senere Thomas Mouridsen har haft.

„Gl. Bigel“ var som sagt baade en meget dygtig og tillige en meget proper Kvinde; men hun taalte heller ikke, at nogen drog dette i Tvivl. Dette fik et Par vigtige Handelsmænd at føle en Dag. De kom ind og forlangte en god Æggecake med Flæsk, og saa føjede den ene noget brøsig til: „Men vi vil helst ha lidt Skidt i"! „Gl. Bigel“ blev vred, men sagde

ganske rolig: „Væ saa gue o sed nier, saa skal i nok fo et"! En Tid efter dækkede hun Bord og serverede en dejlig stor Æggekage med Flæsk og dertil Snaps og Øl; men saa kom hun tillige med en Tallerken med lidt Fejeskarn paa og satte ved Siden af, idet hun sagde: „Væ saa gue, no ka I sjæl kom Skidt i atter Behaag, faa de brugger vi ett her"! .

Foruden de to Døtre havde P. Bojlesen ogsaa en Søn, der købte Rabjerg Kro; „Niels Pæjlesen i Rabjerre".

Hvem der købte Tarm Kro af P. Bojlesen eller af Kr. Smedegaard, ved jeg ikke bestemt, men det var vistnok en Mand fra Varde, „Niels Christian o æ Taarre", og det var sikkert ham, der byggede Stuehuset om og lagde det i Østsiden i Flugt med den ny Landevej; der blev saa anlagt en Kegelbane langs det gamle Stuehus mod Syd.

Senere ejedes Kroen i en længere Aarrække af Enken „Madam Kjær", en meget dygtig og energisk Dame, der baade betjente Gæsterne godt og tillige holdt god Orden og taalte ikke nogen Støj eller Spektakkel. Blev Gæsterne for højrøstede, eller det kom til Skænderi, kom Madam Kjær straks fra Køkkenet og slog nogle Slag med en Kno i Bordet, og Støjen dæmpedes straks.

Tarm Kro har jo gennem Tiderne havt man-

ge Ejere; men her skal endnu kun nævnes et Par, der hver paa sin Vis har havt større Betydning, nemlig Hestbæk, en Broder til Niels Sørensens afdøde Hustru Margrethe, og saa Jens Beck, der senere blev gift med den dygtige Pige Hansine, der efter sin Mands Død selv ledede den store Forretning i flere Aar. I hendes Tid blev Spiritusbevillingen nedstemt. Efter Jens Beck blev Navnet „Tarm Kro“ ændret til „Becks Hotel“, der i 1923 blev købt af nuværende Hotelejer Jørgensen. Tarm Bank har ladet opføre en ret tiltalende Bygning, som blev paabegyndt i Sommeren 1938 og taget i Brug i Begyndelsen af 1939. Banken har hidtil havt sine Lokaler hos Isenkramhandler Brink Nielsen, en Søn af afdøde Skomager N. Nielsen.

Dernæst kommer Kjelstrups Urmager- og Guldsmedeforretning, der nu delvis er overgaaet til Sønnen J. Kjelstrup.

Manufakturhandler S. I. Nielsens Fader, Kbmd. Chr. Nielsen, begyndte sin Forretning i 1863, hvor nu Sadelmager Nielsen bor; men i 1870 købte han Ejendommen, hvor nu S. I. Nielsen fortsætter Forretningen. Han har senere ladet Huset ombygge og modernisere, saa det nu fremtræder i en ret tiltalende Skikkelse. Her ligger saa G. Mikkelsens ret store Møbelforretning, som han har drevet gennem

en lang Aarrække, samt Morten Niensens Sko-
tøjsforretning, som han fortsætter efter sin
Fader.

Her ligger ogsaa den i mange Aar af Skræd-
dermester Pedersen drevne Herreskrædderi,
der nu er overgaaet til en af Sønerne.



Tarm Stole- og Møbelfabrik.

Paa Hjørnet af Storegade og Fabrikvej lig-
ger Magnus Hansens Kafé og paa dens Grund
ligger „Borgerhuset“ opført, hvor der nu er
Biografteater.

Sidst paa samme Side ligger afdøde Mads
Henriksens Bolig og Kontor og lige overfor

det store Fabrikskompleks: „Stole- og Møbel-fabrikken“, der blev oprettet i 1902 af M. Henriksen og M. Madsen, der oprettede sit nuværende Savskærereri i 1900. Den store Møbelfabrik ejes nu af Fabrikant Lercke. Tarm og Omegns Elektricitetsværk laa ligeledes her indtil 1934, da det som omtalt blev flyttet til Skolegade. De gamle Lokaler ejes nu af Sadelmager Kr. Kirkegaard, der her driver en Forretning særlig af polstrede Møbler.

Paa Hjørnet til Storegade byggede Esmark i 1909 det anselige Hus, hvor han i mange Aar havde „Flensborglager“. Nu har Tarm og Omegns Brugsforening Lokale i Forhuset. Lund Polvsens Hus er bygget i 1911, og der har han siden drevet Træhandel, der dog nu er betydelig udvidet.

Det ret store Hus derved er bygget i 1900 af S. Chr. Pedersen (Sønderskov); han drev i en Aarrække forsk. Forretninger, ligesom han ogsaa drev en hel Del Ejendomshandel. Huset skænkede han til Kommunen, vist med den Tanke, at der skulde være Alderdomshjem. Siden 1893 er det beboet af Bankdirektør H. Jessen Hansen, der her driver en Korn- og Foderstofforretning. I en anden Lejlighed er der gennem mange Aar drevet Garn- og Broderiforretning af Frk. Mathilde Thomsen.

Umiddelbart indtil Bækken ligger Kbmd.

Thomassens Hus, hvor der gennem Aarene er drevet Købmandsforretning, sidst af I. C. Nielsen.

I 1893 byggede Smed Morten Nielsen "gl. Morten Jøssen" — Huset sydfor Bækken med Smedeværksted i Kælderen. Det blev saa købt af A. Nielsen, der i mange Aar drev Slagteri-forretningen. Hans Enke solgte Huset til Gdr. Hans Povlsen — en Sønnesøn af gl. Hans Povlsen — hvis Svingersøn, Slagter Mikkelsen, nu har Forretning der. Saa har vi Skræddermester H. Mikkelsens ret betydelige Forretning, som han nu har drevet i en lang Aarrække.

Lige overfor Drejer Grams og M. Jessens Huse ligger Cigar- og Bladhandler S. Jensens Forretning. Dette Hus er ogsaa bygget paa et af de vanskeligste Steder med dybe Moradshuller, saa der ogsaa maatte foretages omfattende Bundsikringer og stor Opfyldning.

I 1914 byggede S. D. Nielsen sit Hus og startede en Kolonialforretning; han havde tillige et ikke ubetydeligt Landbrug. Efter hans Død i 1935 fortsatte hans Enke, Fru Bolette Nielsen, Købmandsforretningen, men Landbruget er nedlagt.

Paa Hjørnet af Storegade og Lønborgvej ligger Maler og Musiker Nygaards Ejendom, som ved hans Død overtoges af hans Enke,

der nu har en ret betydelig Tandteknikerforretning. Kr. Nygaard overtog i sin Tid Forretningen efter sin Fader, N. Nygaard, der ligeledes var Maler og Musikker.

Paa Lønborgvej ligger H. Sønderbyes store Mølle- og Møllestensfabrik, opført 1904. Denne Virksomhed er gennem Tiderne vokset sig stor og stærk, saa den nu er landskendt og meget søgt. To af Sønerne tager nu Del i Forretningen. Der forhandles tillige alle forskellige Landbrugsmaskiner. En af Sønerne, Erik Sønderby, driver en ret betydelig Gartnerforretning paa en Del af Ejendommen.

Paa Lønborgvej ligger ogsaa Attermanns Stolefabrik og Johs. Madsens Drejerforretning, der nu drives af Enkefru Madsen.

Stolefabrikken er bygget i 1907, og Johs Madsens Forretning i 1927.

Paa Hjørnet af Lønborgvej og Vardevej ligger Gaarden, der nu ejes af N. E. Sørensen. der overtog den i 1921 i Forening med sin Broder, S. J. Sørensen, efter deres Fader, Niels Sørensen, der nu bor paa Møllebakken. Han havde overtaget Gaarden efter sin Fader, Søren Chr. Nielsen fra Baunbæk. Da var det en mindre Ejendom, hovedsagelig købt fra „Mads Hallums“ Gaard. Søren Christian drev tillige en Del Fiskeri. Der købtes Tid efter anden mere Mark og Eng, saa det blev en ret bety-

delig Gaard, og Niels Sørensen drev i mange Aar en ret betydelig Vognmandsforretning.

I 1923 handlede Brødrene N. E. og S. J. Sørensen af, S. J., der var gift med J. Damgaards Datter, købte saa en Gaard i Gadbjerg. Der er fra Gaarden solgt mange Byggegrunde langs Vardevej: A. Attermann har bygget et ret stort Autoværksted nærmest Gaarden; dernæst ligger Murermester Hansens Ejendom; han har ogsaa bygget det yderste Hus paa denne Side, hvor nu pens. Skovrider Fischer bor. Endvidere er bygget Teknisk Skole i 1914. Denne Skole er nu delvis bygget om og moderniseret, saa den nu fremtræder som en moderne Skolebygning. Murer Hansen er ogsaa Tilsynsførende ved Vandværket samt Afløser og Opkræver for Elektricitetsværket.

Overfor Teknisk Skole ligger Tarm Kommuneskole, opført 1901, en tidssvarende Skole, der efter Tilbygning og Udvidelse svarer til Tidens Krav. Pens. Lærer Jørgensen, der kom til Tarm 1889, havde her sin Gerning som Førstelærer, indtil han i 1927 tog sin Afsked. Han var tillige Sogneraadformand fra 1898 til 1927. Lærer Jørgensen begyndte her som Lærer i den gamle Skole, der endnu ligger paa samme Sted. Den første Lærer ved denne Skole var Lærer Rasmussen, en meget dygtig og kundskabsrig Mand, om hver der sagdes —

og med Rette —, at han var mindst 50 Aar forud for sin Tid. Han var Lærer her i 37 Aar, til han døde.

Paa Hjørnet af Stationsvej og Baunbæksvej ligger Martinus Nielsens store Tømmerhandel — oprindelig grundlagt af omtalte Sabro. Senere har Tømmerhandelen været i fleres Besiddelse, f. Eks. Bøtke fra 1881, da han solgte den til I. P. Jensen, der havde Forretningen til 1926, de sidste Aar dog i Forbindelse med den nuværende Ejer, der selv overtog den i 1926.

Paa Skjernvej ved Siden af Baneterrænet blev der i Krigsperioden — 1914—18 — opført en Korntørringsanstalt, vistnok særlig ledet af Mads Henriksen og Chr. Sønderkov; men senere blev den overtaget til anden Brug. Paa Skjernvej ligger en Del ret kønne Huse, f. Eks. Læge Reinholt Nielsens smukke Bolig, ligesom Cementstøber S. Vindings ret kønne Hus m. fl.

Paa Hjørnet af Skjernvej og Vejlevej blev der i sin Tid af Brødrene Christensen bygget det Hus, hvor nu Kbmd. Kl. Olesen bor.

Slutning.

Kommer man nu en Sommerdag ad Vejlevej eller ad Lønborgvej ind mod Tarm, tegner Byen sig meget smukt med sine grønne Træer, sit smukke Kirketaarn og sine mange Vindmøller — der dog desværre nu er forsvundet paa en nær — som en meget køn, sammenbygget lille By, flankeret af sine fire „Forstæder“: Vardevej, Skjernvej, Vejlevej og Lønborgvej, og omgivet af det veldrevne Landbrugsland med de mange velbyggede og velholdte Gaarde og Huse med de veldyrkede Marker, der trods den ret tarvelige Kvalitet giver smukke Afgrøder.

Tarm Bys tidligere Opland er jo nu til alle Sider stærk beskaaret, og dog synes det, at de forskellige Virksomheder i Byen klarer sig meget godt.

Hvem der har set og kendt Tarm By i Halvtredserne eller endog i Halvfjerdserne i forrige Aarhundrede og først saa den igen nu, vilde jo næppe forstaa, hvordan denne Udvikling kunde være foregaaet i et saa forholdsvis kort Tidsrum. Dertil har dog samvirket flere forskellige Faktorer, hvoraf særlig kan nævnes

den stærke Udvikling af Trafikforholdene først Banen midt i Halvfjerdserne, der jo skabte de mangfoldige Stationsbyer, saa Cyklerne der ligesom gjorde alle Afstande kortere, og sidst, men ikke mindst, den stærkt udviklede Biltrafik, der endog truer med at blive en ret farlig Konkurrent til Banerne baade hvad Gods- og Personbefordringen angaar. Hertil kommer saa den store Udvikling, der fra Halvfemserne til vor Tid er foregaaet paa Landbrugets Omraade. Tid- og kraftsparende Maskiner, bedre Dyrkningsforhold, bedre Korn- og Frøarter, bedre Husdyr o.s.v., alt dette medfører jo saa stærkt udviklet Byggeri baade hvad Avls- og Beboelsesbygninger angaar, ligesom Levefoden paa Landet er bleven betydelig forøget.

Alt dette medførte jo selvsagt betydelige Salgsmuligheder for Byerne.

Ogsaa paa andre Omraader har den hurtige og livlige Trafik sat sit tydelige Spor, f. Eks. med Hensyn til Udslettelsen af Dialekterne, hvad der efter min Mening er et stort Tab, sprogligt set. Tidligere var det tydeligt, at Skjernaen i gamle Tider har dannet en skarp Sproggrænse mellem „Hardsyssel“ og Nørre Horne Herred. Dersom de henfarne nu kunde have set Cyklerne, Togene, Bilerne og Flyvemaskinerne fare af Sted, vilde nok nogle have

sagt som Per Martin i Vallund, da han saa Toget fare forbi uden synlig Drivkraft: „De her gaar et rele te, de æ Døvlens Værk“.

Ja, nu har jeg søgt i korte Træk at tegne et Billede af Tarm By og Omegn i Fortid og Nutid; hvorvidt det er lykkedes, maa andre bedømme! Eventuelle Fejl — særlig hvad Aartal og lignende angaar — maa jeg bede undskyldt, da det i alt væsentligt er skreven efter Hukommelsen uden trykte eller skrevne Hjælpekilder!

Tarm, i Februar 1939.

P. H. GEJEL